

De kleine boeddha van De Bilt

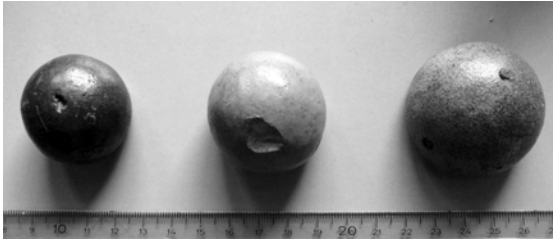
In de vorige bijdragen over bodemvondsten in De Bilt is uitvoerig stilgestaan bij wat Goudse en Utrechtse kleipijpen ons vertellen over de periode waarin ze zijn vervaardigd. Maar wie pas geploegde akkers bezoekt, zal bemerken dat de Utrechtse stadscompost nog vele andere interessante objecten bevat die na eeuwen in de bodem te hebben gelegen ons ook interessante informatie kunnen verschaffen.

Het talrijkst zijn de scherven van aardewerk, porselein en tegels. Meestal zijn

De kleine boeddha.

deze te klein om van veel betekenis te kunnen zijn, maar een enkele keer zit er toch een interessant fragment bij of een klein porseleinen sierflesje dat deel heeft uitgemaakt van een hele serie miniflesjes. Zeldzamer zijn de zogenaamde donderkloten, geglazuurde kleiknikkers met een doorsnede van 3 tot 4 cm die werden afgeschoten met een donderbus, een historisch handuurwapen dat vanaf de 16e eeuw werd gebruikt op het slagveld. Meestal zijn ze gebroken, grijs van binnen en geelbruin en glad van buiten. In De Bilt heb ik er drie gevonden die voor meer dan de helft compleet zijn, alsmede verscheidene kleinere stukken. Ze zijn van diverse plaatsen in het land bekend. Nog zeldzamer is de vondst van een spinklosje van gebakken klei, een rond doorboord bolvormig object met een doorsnede van 3.5 cm met aan één zijde inkervingen als versiering. Dit voorwerp, evenals de donderkloten en de hierna te bespreken boeddha, is gevonden op de akker aan de noordzijde van de spoorlijn Bilthoven-Utrecht ter hoogte

Donderkloten.

van de waterzuiveringsinstallatie. Spinklosjes werden gebruikt om draden uit wol te trekken. Het klosje werd met de opening aan een stokje, de zogenaamde spindel, geschoven en met duim en wijsvinger draaide men dan de spindel rond waardoor er een draad ontstond uit een pluk wol. Het spinklosje diende daarbij als een soort vliegwiel. Spinklosjes zijn al sinds de prehistorie in gebruik en zijn bekend uit zeer veel plaatsen. Ze zijn behalve van gebakken klei ook gemaakt van ijzer, barnsteen en steen. Het hier afgebeelde Biltse exemplaar is het enige dat ik in onze gemeente heb gevonden.

De meest bijzondere vondst in De Biltse bodem is ongetwijfeld die van een kleine boeddha gesneden uit een kiezel. De boeddha is slechts 2.5 cm hoog en bestaat uit een rond hoofd met spleetogjes, een neus en mond met uitgestoken tongetje, en een deel van het bovenlichaam met één arm en een hand met tien vingers. De steen is een glimmende kwartsiet kiezel met enkele roodbruine

vlekken op de rugkant van de afbeelding. Onder de arm is de kiezel abrupt afgebroken, maar het is niet duidelijk of dit voor of na de bewerking heeft plaats gehad. Het geheel straalt een vriendelijk karakter uit. Maar hoe komt een kleine boeddha in de Utrechtse stadscompost? Stammt hij uit de bloeitijd van de Goudse pijpenindustrie in de 18e eeuw, of is hij van eerder datum en met de 17e eeuwse kleine pijpenkoppen meegekomen? En is het niet vreemd dat in het afval van de bisschopsstad juist een boeddha en geen christelijke heilige is terechtgekomen? Als we nu bedenken dat Utrecht in deze periode actieve VOC-dienaren heeft voortgebracht, niet alleen in Ned. Indië, maar vooral ook in India en Ceylon (Sri Lanka) waar boeddha een prominente plaats inneemt, en er ook vele dienaren op VOC-schepen gevaren zullen hebben, dan zou het zeer wel mogelijk geweest zijn dat het beeldje het resultaat is van huisvlucht op een van die maandenlange boottochten. Dat Utrechters zeer hoge posten hebben bekleed in dat deel van Azië mag blijken uit het praalgraf van de in 1635 in Utrecht geboren Hendrik Adriaen van Reede tot Drakesteyn, commissaris generaal der Westerkwartieren in Azië, en in 1791 begraven in Surat in een graf van 17 m hoog en 12 m breed. Het overtrof uiteindelijk dat van een andere beroemde Utrechter in India, namelijk

Spinklosje..

dat van kolonel Jan Willem Hessing, in zijn latere jaren commandant van het Rode Fort te Agra die in 1803 op 63-jarige leeftijd overleed en voor wie een graf-tombe werd gebouwd die geïnspireerd was op de nabij gelegen Taj Mahal. Maar ook minder hooggeplaatste Utrechters laten ons via hun grafsteen weten wat hun functie was in deze verre oorden. Zo trof ik op de begraafplaats van Pulicat, destijds een belangrijk handelscentrum aan de Coromandelkust, twee Utrechters die hun leven doorbrachten als koopman in dienst van de VOC: Albert van Weede die in 1681 overleed op 40-jarige leeftijd, en Dirk Both, overleden in 1719 op 53-jarige leeftijd. Uit deze voorbeelden mag het duidelijk zijn dat Utrechters op verschillende niveaus in deze Aziatische maatschappij vertegenwoordigd waren.

Dat men gefascineerd werd door Oosterse religie en kunst is zeer waarschijnlijk.

Terug naar het beeldje. Of het ooit groter is geweest, en verloren is of zoek geraakt zullen we nooit weten, maar de kleine boeddha uit De Bilt blijft een boeiend object.

Reactie op de kleine “boeddha”

Steven Hagers

Het is niet gebruikelijk dat ik als hoofd-redacteur meteen reageer op een artikel dat aan de redactie wordt aangeboden, maar ik denk dat het dit keer wel gerechtvaardigd is dat ik dat – als Japanoloog – doe.

Ik ben het geheel met Wim Krommenhoek eens dat deze kleine ‘boeddha’ een boeiend object is. Maar ik denk niet dat het beeldje vervaardigd is door een VOC-dienaar gedurende de lange retourvaart naar Nederland. Het is eenvoudig niet het soort object dat je zou verwachten. Ik denk ook niet dat de herkomst in verband gebracht moet worden met onze banden met het subcontinent India (inclusief Sri Lanka). Het boeddhisme stamt weliswaar inderdaad uit India en het speelt daar nog steeds een voorname rol, maar deze godsdienst heeft zich in de loop der eeuwen over een groot deel van Azië verspreid. En via China en Korea heeft het al in de zesde

eeuw na Christus Japan bereikt.

Het gezichtje is – zoals Wim Krommenhoek impliciet al beschreef – uitgesproken Oost-Aziatisch, dus Chinees, Koreaans of Japans. Met China en Korea heeft Nederland niet zo veel contact gehad in de 17e, 18e en 19e eeuw. Er was een handelspost op Formosa (het huidige Taiwan) waar handel gedreven werd met Chinezen, maar China zelf was nauwelijks toegankelijk. Korea was al helemaal afgesloten van de buitenwereld en het was voor westerlingen onmogelijk het land te betreden. Alleen Hendrik Hamel (1632-1690) en een paar lotgenoten hebben een tijd in Korea gewoond, nadat zij daar schipbreuk hadden geleden. Ook Japan was van de buitenwereld afgesloten, maar met een uitzondering voor de Chinezen en Nederlanders die ieder een eigen handelspost mochten onderhouden. Nederland was voor Japan gedurende ruim twee eeuwen (van 1640-1858) het venster op de westerse wereld.

Keren we terug naar de kleine Biltse 'boeddha'; om zeker te zijn van een Japanse dan wel Chinese herkomst, zou het beeldje grondig door een deskundige onderzocht moeten worden. Maar ik denk op grond van ondermeer de overwegingen hierboven, dat het beeldje van Japanse makelij is. Daarbij denk ik dat het heel goed mogelijk is, dat het hier

gaat om een zogenoemde netsuke of 'gordelknoop'.

De traditionele Japanse kleding heeft geen zakken. Hierdoor droegen de mensen hun bezittingen aan hun gordel met zich mee. Dat kon eenvoudig door zijn waaier achter de gordel te steken, maar met grotere of minder platte voorwerpen was dat natuurlijk een stuk lastiger. Daarom werden die zaken aan een koord bevestigd dat onder de gordel gestoken werd. Om te voorkomen dat het koord weg zou glijden, werd aan het andere uiteinde een knoop bevestigd: de gordelknoop. De netsuke zijn vaak fraai bewerkte uit been, hout of steen gesneden kunstvoorwerpen. Het Rijksmuseum in Amsterdam heeft er een mooie verzameling van.

En dan nog iets over de voorstelling zelf. Ik heb boeddha tussen aanhalingstekens gezet, omdat het waarschijnlijk helemaal niet om een boeddha gaat. Als het beeldje inderdaad Japans is, is de voorstelling die van Hotei, een van de zeven geluksgoden. Hotei staat ook wel bekend als de 'lachende boeddha', maar is dus in strikte zin geen boeddha.

Ik ben benieuwd wat de reactie zal zijn als Wim Krommenhoek het beeldje naar Tussen Kunst en Kitsch brengt.